

КАМБАҒИЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШДА ИСЛОМИЙ МИКРОМОЛИЯ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ САМАРАДОРЛИКЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Маматкулов Ҳумоюн Бобир-уғли

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Инсон ресурсларини бошқариш бўлими рекрутери, мустақил изланувчи khumoyun199903@gmail.com

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 6 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss6/a5	Мазкур мақолада жаҳондаги ислом молияси ва микромолияси тушунчасининг назарий ва илмий асослари, ислом микромолия тармоғининг дунё мамлакатлари банк-молия секторидаги ўрни, мамалакатимизда исломий микромолия тизимини кенг жорий қилиш истикбооллари, бугунги кунда фаолият олиб бораётган иломий молия компаниялари таҳлиллари келтирилган. Ислмо молияси ва микромолия хизматларини республика ҳудудида мавқеини мустаҳкамлаш ҳамда унинг имкониятларини кенгайтириш масалалари ҳамда ушбу молия турини миллий иқтисодиёт тараққиётига таъсири орқали камбағалликни қисқартириш даражаси бўйича фикрлар юритилган. “Ислмо молияси”, “ислом микромолияси”, “исломий микромолиялаштириш ташкилотлари”, “ҳиссадорлик”, “камбағалликни қисқартириш”.я.
KEYWORDS	

Кирриш (Introduction/Введение).

Бугунги кунда жаҳонда молия ва банк тизимларини муқобил молиявий воситаларни амалга қиритиш орқали аҳолининг молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжини қондириш ва молиявий хизматларни диверсификациялашга эътибор қаратиб келинмоқда. Бугунги глобаллашув шароитида ислом молиясини кенг қўллаш инсонлар учун муқобил молия тизими сифатида унинг яшовчанлигини намён қилди. Ислмо молиясини ривожлантириш индикатори – IFDI 2022 йилда эълон қилган ҳисоботида кўра, ислом молиявий хизматлар саноати жами активлари ҳажми

2021 йилда қарийб 4,0 трлн. АКШ долларини ташкил этди, бу 2020 йилга нисбатан 17 фоизга кўдир, Буюк Британияда ислом молиявий активлари 19,0 млрд.долларни, Швейцарияда 6,0 млрд.долларни ташкил этган. Ислмо банкинг, ислом қўллар ва ислом капитал бозори тармоқларидаги барқарор ўсиш суъатлари муқобил молия муассасаларини ташкил этиш, молия бозорида соғлом рақобат муҳитини шакллантиришни тақозо этмоқда. [1].

Бугун мамлакатимизда ислом молияси хизматларини жорий этиш зарурияти ва уни ривожлантириш имкониятларини такомиллаштириш бўйича амалий ишлар талаб даражасида олиб борилмаётганлиги ушбу йўналишга инвестиция оқимларини секинлаштириш билан бир қаторда, аҳолининг асосий қисми ислом дини қадриятлари билан яшайдиган бир даврда Ўзбекистонда ислом молияси хизматлари учун нобанк кредит ташкилотлари таклиф қилаётган хизматлар талабдан жудаям пастлиги ҳисобланади. Бу эса яширин бозорда ислом молияси хизматларини шариятдан йироқ бўлган фақат молиявий ташкилотларни ёки хизмат кўрсатувчини фойдасига хизмат қилаётган, мулкни зарари фақат мижозни бўйнига тушиб қолаётган қўллаб ноқонуний хизматларни яратилишига олиб келмоқда. Шунинг учун биз мамлакатда исломий микромолиялаш ташкилотларини сонини ва уларнинг хизматлар сонини ва сифатини кўпайтириб, уларни давлат ва шарият ташкилотлари билан доимий ҳамкорлик қилишига, аҳолини ўзларининг талабаларидан келиб чиқиб ислмоий молия ва микромолиялаш хизматларини эркин

танловини амалга ошириш учун барча қулайликларни яратиш учун мазкур илмий тадқиқот ишини олиб борганмиз.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили (Literature review/Литературный обзор). Ислмоий микромолия дунё бўйлаб қашшоқликка қарши курашда кучли молиявий механизм сифатида дунё олимлари томонидан истикболли стратегия сифатида қаралмоқда. Ислмоий молиялаштириш асос бўлган асосий тамойиллар ва амалиётлар VII асрнинг бошларига тўғри келади. Бу, албатта, янги ходиса эмас. Бирок дунёда Микромолия концепциясига асос солиниши XX асрнинг иккинчи ярмига тўғри келади. Нобел мукофоти лауреати, профессор Муҳаммад Юнус 1976-йилда биринчи бўлиб микромолияни ҳаётга татбиқ этган. Ўша даврдан ҳозирги кунгача ушбу молия тизими кўпчилик томонидан қабул қилиниб, такомиллаштириб борилмоқда. Турли мамлакатлардаги ташкилотлар, асосан ривожланаётган дунёда қашшоқликка қарши кураш ва қашшоқ иқтисодиётини яхшилаш учун асосий молиявий воситаларидан бири сифатида фойдаланилмоқда. Микромолиянинг пайдо бўлишининг асосий сабаби қашшоқлик даражасини камайитириш, даромади кам бўлган аҳолини молиявий хизматлардан фойдаланишга имконият яратиш эди, аммо кейинчалик у йўналишини ўзгартириб фақат фойда олишга қўзланган механизм сифатида фойдаланиб келинмоқда [2].

Ислмоий микромолиялаш асосида хизмат кўрсатиладиган дастурлар сўнгги йилларда халқаро иқтисодий ташкилотлар ва мамлакатлар ҳукуматлари томонидан кам таъминланган мамлакатларда ёки уй ҳўжаликларида қашшоқликни юмшатишининг асосий стратегияси сифатида илгари сурилмоқда.

Ислмо микромолияси асосида молиявий хизматлар кўрсатишни ташкил этишга, уни мамлакатда ривожлантириш истикболлари юзасидан ўзбек иқтисодчи олимлари томонидан кам эътибор берилмоқда. Кам сонли маҳаллий иқтисодчилар ушуб молиявий тармоқни ривожлантириш борасида илмий йўналишлар қилмоқда. Хусусан иқтисодиёт фанлари доктори А.С. Турсунов исломий микромолияни ривожлантириш борасида бир нечта мақолаларни

эълон қилган. Хусусан, “Исломий микромолия ташкилотлари икки гуруҳга тижорат ва нотижорат шаклларига бўлинади. Тижорат шаклига микрокредит ва микроулуш (шерикчиликка асосида тадбиркорлик қилиш) қиради. Нотижорат шаклларига Вақф фондлари қиради. Исломий микромолия ташкилотлари юқоридагилардан ташқари микроқарзларни фақат шариатда рухсат берилган (ҳалол) йўналишлардагина бериши мумкин” дея фикр билдирган [3].

Дунё олимларининг исломий микромолия тармоғи тушунчаси ва унга берилган таърифларни ҳам келтириб ўтишни жоиз деб билдик. Хусусан, Брандсма ва Буржоржи микромолияни шундай тавсифлайди [4]:

1. Тижорат банкларига кириш имконига эга бўлмаган кам таъминланган тадбиркорларга эътибор қаратиш;

2. Гаров ва инвестициялар ўрнини босувчи норасмий баҳолашдан фойдаланган ҳолда қарз олувчиларга кичик, қисқа муддатли ва такрорий кредитлардан оддий ва қулай фойдаланиш имкониятини яратиш;

3. Кичик омонатларни қўйишни осонлаштирадиган, қулай депозит ва уни тез ликвид қилиш имкониятига эга бўлган ихтиёрий жамғарма хизматларини кўрсатишни назарда тутди.

Валтерсга кўра, ислом микромолия институтлари моҳиятан ислом тамойиллари асосида фаолият юритувчи молиявий муассасалардир. Ушбу молиявий муассасалар бир нечта қадриятларга эга: судхўрлик (риба) ва ҳаддан ташқари ноаниқлик (ғаҳар), барча фаолиятдан рухсат этилган мақсадларда фойдаланиш талаби (ҳалол) ва фойда ва зарарни тақсимлашни амалга ошириш [5].

Кулкарни эътирофича, исломий микромолиялаш ривожланаётган мамлакатларда аёлларнинг имкониятларини кенгайтириш ва қашшоқликни бартараф этишнинг кучли воситаси сифатида тан олинган. Аёллар йирик микромолиявий дастурларнинг асосий иштирокчиларидир, чунки улар жамиятнинг энг қашшоқ сектори сифатида тан олинган [6].

Тадқиқот методологияси (Methods/Методы).

Илмий тадқиқотни амалга оширишда индукция, дедукция, синтез каби усуллардан фойдаланилган. Шунингдек, исломий микромолия ташкилотлари фаолиятини таҳлил қилишда халқаро тажрибалар ва мамлакатимиздаги “IMAN HALAL kommandit shirkati” коммандит ширкати томонидан бошқариладиган “Iman Invest” лойиҳаси имкониятларининг салоҳияти ёритилган.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results/Анализ и результаты).

Анъанавий банк ва молия муассасалари пулни товар сифатида эътироф этадики, улар пулни қарз ёки ижарага бериш орқали фойда кўриш масаласини биринчи ўринга қўйишда, молиялаштирилаётган лойиҳалар доирасидаги активларга эса бу уларга бевосита алоқаси бўлмаган иккиламчи масала сифатида қарашади, чунки улар инвестиция ва тижорат лойиҳалари натижасидан қатъий назар қафолатланган фоизни даромад сифатида олишади. Ислом молиясида эса аксинча, пул товар ва савдо моли сифатида тан олинмайди, унинг биргина алмашинув вазифаси бор ҳолос. Ислом молиявий муассасалари пул эвазига ички қийматга эга бирор активнинг устига устама – фойда қўйиб сотиш эвазига ёки бизнес лойиҳаларига сармоя ва шерик сифатида пул киритиб фойда олишади [7].

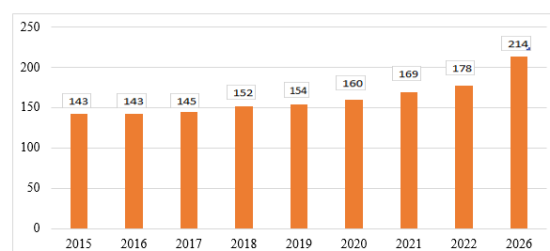
Исломий микромолиялаш ислом молия бозори тамойилларига мос келадиган ҳамда кам таъминланган жисмоний шахслар ва кичик бизнес субъектларининг эҳтиёжларини қондирадиган молиявий хизматлар кўрсатиш орқали муҳим рол ўйнайди. У Исломий молия тамойилларини анъанавий микромолиялаш контсепсияси билан бирлаштириб, шариатга мувофиқ молиявий ечимларни афзал кўрган мусулмон жамоалари ва бошқалар дуч келадиган молиявий инклюзивлик муаммоларини ҳал қилади.

Ислом микромолияси мамлакатларда қашшоқликни камайтириш, ишсиз аҳолини иш билан банд қилишда, айниқса, аёлларни иш билан таъминлашда уларнинг тадбиркорлик лойиҳаларини бошлашда муҳим молиявий элемент бўлиб хизмат қилиши мумкин. Ислом микромолияси молиявий хизматларни шариат принциплари асосида тақдим этади. Анъанавий микромолиядан устунлиги риба ва ғарарни тақиқланганлиги, шунингдек ўта қашшоқ аҳолига қайтармаслик шарти билан бериладиган, закот, садака каби хизматларни ўз ичига олганлиги

билан тавсифланади. Олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, Ислом микромолияси анъанавий микромолияга нисбатан қашшоқликни камайтиришда самаралироқ эканлиги ҳамда жамият фаровонлигини ошириши аниқланди. Бунинг сабаби эса ислом шариати тенгсизликни тақиқлашдир [8].

Бугунги кунда Ислом молиясини ривожлантириш индикатори – IFDI (2022) ҳисоб-китобларига кўра, дунё микёсида 800 га яқин исломий микромолиялаш ташкилотлари мавжуд бўлиб, уларнинг активларининг миқдори 170 млрд. АҚШ долларини ташкил этмоқда. 2021 йилда ушбу молия тизмининг ўсиши

5 % га етган. Бу 2020 йилги 0.85 % га нисбатан катта ўсишдир. Йил давомида мазкур молия тизими активларининг энг тез ўсиши Қозғистон (44%), Миср (38%) ва Малдив ороллари (31%) томонидан қайд этилган. Бу ўсишлар молия тизми учун яхши натижа беради, чунки Миср ва Қозғистонда мусулмонлар сони кўп ва глобал ислом молия саноатида ўсиб бораётган давлатлардир. Бошқа ўсиш бозорлари Индонезия (18%), Саудия Арабистони (17%) ва Қатар (16%) қайд этилди [1]. Қуйида исломий микромолиялашнинг активларини ўсиш тенденциясини келтириб ўтамиз.

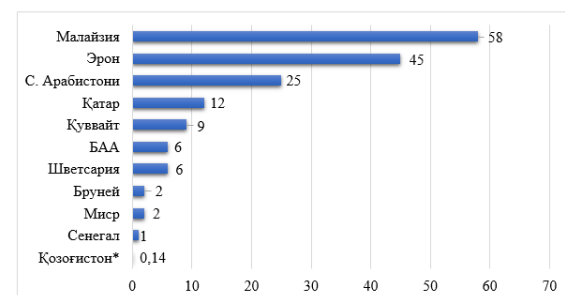

1-расм. Исломий микромолиялашнинг активлари кўрсаткичи, йиллар кесимида¹. (млрд. АҚШ доллари)

Манба: Ислом молиясини ривожлантириш индикатори – IFDI (2022) асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Кўриб турибмизки, исломий микромолиялаштириш бир қанча турғунликдан кейин ўзининг яхши ўсиш тенденциясини амалга оширмоқда. Албатта бу жараёнда ҳукуматлар қўллови ва кўмаги билан микромолиялаш тармоғини кенг ривожлантирса бўлади.

Исломий микромолиялаш ташкилотларининг географик чекланган имкониятларига қарамай, ушбу сектор ниҳоятда хилма-хил бўлиб, на ислом банклари, на Такофул ва на Сукук компаниялари бўлмаган 100 дан ортиқ шариатга мувофиқ микромолиялаштириш ташкилотларининг кенг доирасини ўз ичига олади.

2-расм. Мамлакатларда исломий микромолиялашнинг активлари кўрсаткичи, 2022 й. (млрд. АҚШ доллари)

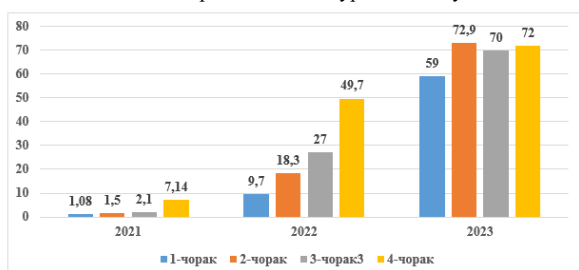
Манба: Ислом молиясини ривожлантириш индикатори – IFDI (2022) асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Расм маълумотларидан кўриб турибмизки, микромолия тармоғи Малайзия, Эрон ва Саудия Арабистони ҳисобига жадал ривожланиб бормоқда. Ушбу мамлакатларнинг микромолия активлари (118 млрд. АҚШ доллари) жами микромолия активларининг (178 млрд. АҚШ доллари) 67 фоизини ташкил қилмоқда.

Ўзбекистонда исломий микромолия хизматларини кўрсатиш 2022 йил 20 апрелда қабул қилинган “Нобанк кредит ташкилотлари ва микромолиялаштириш фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида мумкинлиги белгилаб қўйилган. Хусусан ушбу қонуннинг 4-моддасида микромолия ташкилотлари исломий молиялаштиришга оид хизматларни кўрсатишга ҳақли эканлиги белгилаб берилган.

Бугунга келиб мамлакатимизда ислом молия хизматларини татбиқ этиш жараёнлари бироз бўлсада тезлашган. Бугун микромолия ташкилотлари билан бир қаторда ширкат хўжаликлари томонидан ҳам исломи й молия хизматларини шерикчилик асосида кўрсатиб келмоқда. Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик ширкатлари тўғрисида”ги қонунига мувофиқ ширкатлар ҳам ўзаро улушлар қўшиб исломий молия хизматларини амалга ошириши ҳам амалга ошириш мумкин. Ушбу қонуннинг 3-моддасида “Муассисларнинг (иштирокчиларнинг) улушларига (ҳиссаларига) бўлинган устав фондига (устав капиталига) эга бўлган тижорат ташкилоти хўжалик ширкати ҳисобланади, бундай ширкатда муассислар (иштирокчилар) ёки улардан айримлари ширкат номидан тадбиркорлик фаолияти юритишда шахсан иштирок этадилар” дея белгилаб қўйилган.

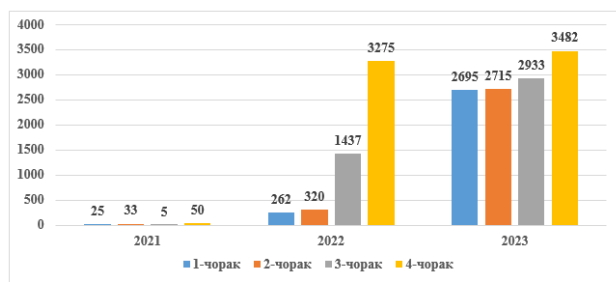
Ана шундай ширкатлардан “IMAN HALAL kommandit shirkati” коммандит ширкати. У томонидан бошқариладиган “IMAN INVEST” лойиҳаси бугунги кунда аҳолига ўзларининг шерикчилик асосидаги молиявий хизматларини тақдим этиб келмоқда. “IMAN INVEST” лойиҳаси ўзининг фаолиятини 2020 йилда онлайн платформада бошлаган бўлиб, бугунга кунда рақамли исломий банкинг бўйича илғор технология ҳисобланади. “IMAN INVEST” лойиҳасининг молиявий кўрсаткичлари билан танишадиган бўлсак мамлакатимизда исломий молияга қизиқиш билдирувчилар сонини йилдан йилга ошиб бораётганлигини кўришимиз мумкин.

3-расм. “Иман Инвест” компаниясининг устав фонди. млрд.сўм.

Манба: “Иман Инвест” компаниясининг молиявий ҳисоботлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

“IMAN INVEST” компаниясининг устав капиталига назар солсак, унда 2021 йилнинг 1-чорагидаги 1,08 млрд.сўмдан қискагина 2 йил ичида яъни, 2023 йилнинг 4-чорагида 72 млрд.сўмга етиб, ўсиш даражаси рекорда даражадаги миқдорда, яъни 65 баробар ўсишга эришилди. Бу таҳлиллар “IMAN INVEST” компанияси томонидан ҳиссадорлик маблағларини самарали жалб қилганлигидан далолат беради.

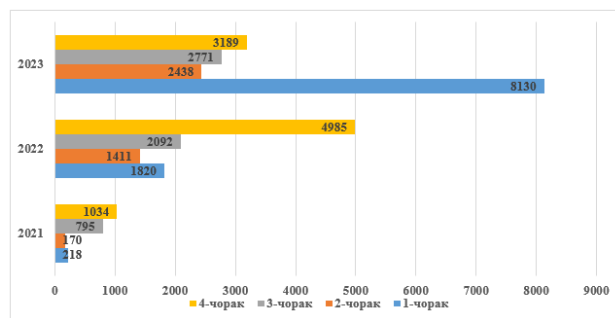

3-расм. “Иман Инвест” компаниясининг соф фойдаси. млн.сўм.

Манба: “Иман Инвест” компаниясининг молиявий ҳисоботлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

“IMAN INVEST” компаниясининг кўриб чиқадиган бўлсак, унда компания 2021 йилда 113 млн.сўм соф фойда олиб ҳиссадорларга тақсимланган бўлса, мос равишда бу кўрсаткичлар 2022 йилда 5 294.0 млн.сўмни ва 2023 йилда 11 825.0 млн.сўмни ташкил этиб соф фойдани ўсишига ва миқдорларнинг ишончига сазовор бўлмоқда. Соф фойданинг ўсиш даражаси йилига ўртача 250 %.

“IMAN INVEST” компаниясининг янги ҳиссадорлари сонига назар ташласак, компаниянинг хизматларига қизиқиш билдириб унинг хизматларига инвестиция тикаётган миқдорлари сони ошиб бораётганлигини кўришимиз мумкин. 2021 йилнинг бутун даври давомида 2200 дан ошди янги ҳиссадорлар компанияга инвестиция

3-расм. “Иман Инвест” компаниясининг янги инвесторлари (ҳиссадорлари) сони. киши.

Манба: “Иман Инвест” компаниясининг молиявий ҳисоботлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

криттан бўлса, 2022йилнинг 4 чорагида 4985 нафар ҳамда 2023 йилнинг 1 чорагида 8130 нафар янги инвесторлар пул тикканини инобатга олсак, бу компания учун жуда омадли давр бўлди деб ҳисобласак бўлади. Қисқача қилиб айтганда “IMAN INVEST” компанияси мисолида мамлакатимиз аҳолиси орасида исломий молияга оид хизматлар учун талаб юқорлигини ҳамда бу соҳага қизиқиш билдираётган кўпчилигини кўришимиз мумкин.

Бу компания ва яна шунга ўхшаш санокли компаниялар ҳозирги кунда мамлакатимиз фуқароларига ислом молиясининг кичик бир бўлими орқали молиявий хизмат кўрсатиб келмоқда. Лекин мамлакатдаги жорий талабни ушбу молиявий компаниялар тақлиф қилаётган молиявий хизматлар қондириб бера олмаслиги очик-ойдин равшандир. Мамлакатда молиявий инклюзивлик, даромади паст кишилар ҳам молиявий ресурслар жалб қилиб кичик бизнес билан шуғулланишлари учун ислом молияси асосида хизматлар кўрсатувчи микромолия ташкилотларини ташкил этиш бугуннинг давр талаби деб ҳисоблаймиз.

Хулоса ва тақлифлар: Юқорида амалга оширилган таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда хулоса қилиш мумкинки, исломий микромолия иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлаш ва инвестициявий манба сифатида хизмат қилиши ҳамда аҳолини ижтимоий ҳимоясини таъминлаши билан етакчи тармоқ даражасига кўтарилиши учун давлатнинг ташаббускорлиги ҳамда ушбу соҳани илмий жиҳатдан доимий равишда ўрганиш талаб этилади.

Шунингдек исломий микромолия тизимини татбиқ қилиш қўйидаги иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий мақсадларга эришиш имкониятини беради:

- ўз диний эътиқоди туфайли анъанавий банк-молия муассасалари фойзли кредитларидан фойдаланмайдиган аҳоли ва бизнес вакилларини исломий микромолия тизимига жалб қилиш ва шу орқали уларнинг иқтисодий-ижтимоий фаоллигини ошириш;
- ислом молияси йўналишида фаолият юритувчи микромолия муассасаларини кўпайтириш ва шу орқали даромади паст кишиларни ва хотин-қизларни ўз бизнеслари билан шуғулланишлари учун имкониятлар яратиш;
- хорижий ислом молия муассасалари, халқаро ислом молия ташкилотлари ва ИХТга аъзо давлатлардан инвестициялар ва маҳаллий тижорий/инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш учун молия маблағлари (линиялар) жалб қилиш;
- ислом ижтимоий молия тизимини (биринчи навбатда вақф ва закот) ривожлантириш орқали аҳоли ижтимоий ҳимоясини кучайтириш;
- фуқароларнинг давлатга бўлган ҳурмати/садоқати ва ватанпарварлик туйғусини кучайтириш;
- фуқароларнинг диний (виждон) эркинлигини таъминлаш орқали ҳукуматнинг халқаро ҳуқуқ ташкилотлари ва дунё ҳамжамияти олдида сиёсий обрўсини ошириш;
- янги йўналишда мутахассислар етиштиришни йўлга қўйиш ва шу орқали ислом иқтисодиёти ва молияси ҳамда ислом молия фикҳи йўналишларида илмий фаолиятни кучайтириш, Ўзбекистон манфаатларини халқаро майдонда ҳимоя қилиши мумкин бўлган мутахассислар “экспортини” йўлга қўйиш.

References:

1. Ислом молиясини ривожлантириш индикатори (IFDI) (2021), https://www.refinitiv.com/content/dam/marketing/en_us/documents/gated/reports/ifdi-report-2022.pdf.
2. Susan Johnson (2009). "Microfinance is dead! Long live microfinance. Critical reflections on two decades of microfinance policy and practice". Published in Centre for Development Studies, University of Bath, UK.
3. Tursunov, S.A., 2022. Islom mikromoliya tashkilotlarini tashkil qilishning iqtisodiy zarurligi. Formation of psychology and pedagogy as interdisciplinary sciences, pp.49-53.
4. Brandsma, J., & Burjorjee, D. (2004). Microfinance in the arab states. United Nations Capital Development Fund, www.undcf.org.
5. Walters, B. (2011). Islamic microfinance: Sustainable poverty alleviation for the Muslim poor. Conn. Pub. Int. LJ, 11, 255.
6. Kulkarni, V. S. (2011). Women's empowerment and microfinance: An Asian perspective study. Occasional Paper, 13, 1-42.
7. Байдаулет Э.А. (2019). Иломий молия асослари. Илмий-оммабоп нашр. "O'zbekiston" нашриёт-матбаа ижодий уйи.
8. Исломий молиялар ва банк тизими. (2014). Таржимон: Ботирхўжа Жўраев. – Т.: O'zbekiston. – 464 б.
9. "ИМАН ҲАЛЛАЛ командит сҳиркати" командит ширкати томонидан бошқариладиган "Iman Invest" лойиҳаси сайти (2023). imaninvest.com.
10. Бизнес ва молия янгиликлари сайти (2021). www.zawya.com
11. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки сайти (2023). www.cbu.uz.